

1993

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

**STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ**

*25.
Yıl*

**ORTADOĞU VE KUZAY AFRIKA ÜLKELERİNDE DİN VE DEVLET
İLİŞKİLERİ VE BUNUN YARATTIĞI MİLLİ VE MİLLETLERARASI
SORUNLAR, LİBYA VE MEDHALİLİK ÖRNEĞİ**

**RELIGION AND STATE RELATIONS IN THE MIDDLE EASTERN AND
NORTH AFRICAN COUNTRIES, NATIONAL AND INTERNATIONAL
ISSUES IT CAUSED, LIBYA AND MADKHALISM MOVEMENT CASE**

Halil Atilla SİVRİKAYA

2018

Yayın Hakkı © 2018 BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ GELİŐTİRME VAKFI İKTİSADİ İŞLETMESİ

Her hakkı mahfuzdur, bu kitabın yayın işini gerçekleştiren Başkent Üniversitesi Geliőtirme Vakfı İktisadi İşletmesi dıŐında, telif hakkı yasası uyarınca, tümü ya da herhangi bir bölümü, resmi ve yazısı editörünün ve yayımcısının yazılı müsaadesi alınmadıkça tekrarlanamaz, basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi çıkartılamaz veya kopya anlamı taşıyacak hiçbir işlem yapılamaz.

ISBN: 978-605-67971-8-7

Yayına Hazırlayan: Başkent Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Bürosu

Düzenleyen: Pınar OSMANAĞAOĞLU

ORTADOĞU VE KUZAY AFRİKA ÜLKELERİNDE DİN VE DEVLET İLİŞKİLERİ VE BUNUN YARATTIĞI MİLLÎ VE MİLLETLERARASI SORUNLAR, LİBYA VE MEDHALİLİK ÖRNEĞİ

Halil Atilla SİVRİKAYA¹

1. GİRİŞ

Arap Baharı ile eş zamanlı olarak, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki terör ve ayaklanma faaliyetlerinde ciddi artış yaşanmış, bölge ülkeler ince mezkûr sahada lider olma bağlamında dini mezhepçilik temelinde yaşanan siyasi ve askeri rekabet artmıştır. Bölgedeki iç savaşlar ve artan jeopolitik rekabet bağlamında Suudi Arabistan (SA) ve İran arasındaki mezhep mücadelesinin yanı sıra; Katar ve Türkiye ile SA, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Mısır arasında da ayrı bir kutuplaşma kendini göstermiştir.

Mısır'da yaşanan darbe sonrası Müslüman Kardeşler'ce (MK) temsil edilen Siyasal İslam'ın baskı altına alınmasının politik alanda yarattığı ideolojik boşluk, Selefi uzantılı siyasi oluşumlar için büyük bir fırsat yaratmıştır. Benzer durum Libya, Tunus, Fas gibi ülkelerde de hissedilir düzeyde yaşanmıştır. MK'ya yönelik siyasi kısıtlama, Selefi grupların yönettiği siyasi oluşumların önünü açarak, mezkûr ülkelerde rejim ile iyi ilişkiler geliştiren radikal görüşlü politik gruplara hareket alanı açmıştır.

Nitekim Libya'da SA'nın desteklediği Medhalilik uzantılı Selefi gruplar ülkedeki krizi fırsata çevirerek silahlı yapılanmaya gitmiş, bölge genelinde şiddet eylemlerine başvurmaya başlamıştır. Günümüzde Medhalilik akımı, Libya'da cihat söylemi üzerinden Suudi hükümeti için "casusluk" yapmakla suçlanmaktadır. Bu minvalde, SA'nın Selefi uzantılı gruplar vasıtasıyla bölgede yürüttüğü örtülü faaliyetlerindeki etkinliğini ciddi ölçüde artırdığını söylemek mümkündür.

Ayrıca Libya'da General Halife Hafter, Medhali grupları, DEAŞ ve Ensar El Şeria gibi diğer radikal grupların yanı sıra MK'ya karşı da kullanmakta ve doğrudan desteklemektedir. Dolayısıyla hâlihazırda her ne kadar BAE Libya'da öne çıkan bir aktör gibi görülse de, gerçekte bölgedeki Truva atının SA olduğu değerlendirilmektedir.

¹ Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri Analisti, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi

2. ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA ÜLKELERİNDE DİN VE DEVLET İLİŞKİLERİ

Ortadoğu ve Kuzey Afrika (ODKA) ülkelerini oluşturan halkların temel farklılıkları arasında din ve mezhep, etnik köken, aşiret ve kabileler yer almaktadır. Mezkûr bölge, tarihi süreç içerisinde birçok farklı devletin hegemonyası altına girmiştir. Bölge ülkelerinde ağırlıklı olarak din ve mezheplere dayalı ve aşiret/kabile temelli siyasal yapı, en tepe yöneticisinin ve yakın akrabalarının tercihleriyle şekillenmektedir (Akengin ve Gürçay, 2014). Söz konusu yapılanma, devlet başkanının hayatı boyunca rejimin başında kalmasına yol açmakta ve yönetemez hale geldiğinde ülkeyi yönetme yetkisini mirasçılara devretmesiyle sonuçlanmaktadır (Akengin ve Gürçay, 2014). Halkın hoşnutsuzluklarını dile getirme çabaları ise şiddetle bastırılmaktadır (Akengin ve Gürçay, 2014).

ODKA'da Müslüman kimliği monolitik bir kavram olarak görülmemelidir (Akengin ve Gürçay, 2014). Zira bu bölgedeki dini topluluklar kendi içerisinde farklı dini alt gruplara, mezheplere ve eğilimlere ayrılmaktadır (Akengin ve Gürçay, 2014). Örneğin, Lübnan oldukça karmaşık bir dini ve etnik yapıya sahiptir ve bunun sonucu olarak siyasi sistemi de bir hayli karmaşıktır (Akengin ve Gürçay, 2014). Lübnan'daki siyasi güç, dinler ve mezhepler arasında nüfusla orantılı olarak paylaşılmaktadır² (Atlıoğlu, 2005). Ancak buna rağmen ülkede dinler ve mezhepler arasındaki siyasi güç mücadelesi halen sürmektedir.

Geleneksel İslamcılık anlayışına sahip olan ODKA ülkelerinde bu yapıyı koruma kaygısı, yönetimi statükocu bir tutum sergilemeye itmekte ve İslam, hem din (kültürel ve toplumsal hayat) hem de devlet (siyasal hayat) olarak yaşanmaktadır (Akengin ve Gürçay, 2014). Dolayısıyla bu ülkelerde rejime karşı çıkmak dini ilke ve değerlere karşı çıkmak olarak algılanmaktadır (Akengin ve Gürçay, 2014). Örneğin, SA'da siyasal rejim, Suudi ailesinin siyasal gücünün yanı sıra bu ailenin meşruiyet sağlayıcı dini gücüne de dayanmaktadır (Akengin ve Gürçay, 2014).

Din ve devlet arasındaki ilişki, insanlık tarihinin başından bu yana belirli dönemlerde ve muayyen coğrafyalarda değişim gösterse

² Ulusal Pakt çerçevesinde, Lübnan'da 1932 nüfus sayımına dayanan bir siyasal yönetim şekli benimsenerek karmaşık bir siyasal yapının temelleri atılmıştır (Atlıoğlu, 2005). Bu kapsamda, Cumhurbaşkanı Marunî, Başbakan Sünni, Meclis Başkanı ise şii olmak zorundadır (Atlıoğlu, 2005). Parlametoda temsil oranı ise Hıristiyan ve Müslümanlar arasında Hıristiyanların lehine 6/5 oranında olmalıdır (Atlıoğlu, 2005).

de mezkûr kavramlar tam anlamıyla birbirinden kopmamıştır. Bu çerçevede özellikle ODKA'da dinin devlet üzerinde, devletin de din üzerindeki etkisi yadsınamaz düzeydedir (Yüksel, 2013). Zira örneğin Tunus'ta, Sidi Buzid isimli küçük bir yerleşim yerinde Tunuslu bir gencin yolsuzluk ve kötü muameleye tepki olarak kendisini yakmasıyla başlayan Arap Baharı ile mezkûr coğrafyada din ve devlet etkileşiminin oldukça boyutlandığı görülmüştür (Yüksel, 2013).

Arap Baharı ile eş zamanlı olarak bölgedeki terör, iç karışıklık ve ayaklanma olaylarında da artış yaşanmış, özellikle bölge ülkeleri tarafından ODKA'da liderlik etme konusunda, dini mezhepçilik temelinde yaşanan siyasi ve askeri rekabet tırmanmıştır. Günümüzde ODKA'da din ve devlet etkileşiminin dinamiğini belirlemek zordur. Zira son yıllarda bölgede yaşanan siyasi ihtilaflar, devletlerin beka sorunları, terörizm ve dini radikalizmin artması gibi hadiseler bölgede oldukça belirsiz bir manzara yaratmıştır (Ortadoğu'da Jeopolitik Durum, 2015).

ODKA'da dinin siyasetle etkileşim içerisine girmesinde, "Siyasal İslam" kavramı mühim bir rol oynamaktadır. Ancak bu noktada Siyasal İslam kavramının, daha üst bir kavram olan "İslamcılık" mefhumu ile özdeşleştirilmemesinde fayda mütalaa edilmektedir (Çay, 2015). Nitekim İslamcılık kavramı İslam'ı siyasi boyutları dâhil bir bütün halinde ele almaktadır (Çay, 2015). Siyasal İslam ise İslam'ı siyaset merkezli yorumlayan bir kavramdır (Çay, 2015).

İslamcılarının siyasi ideolojileri ile ilgili kaynakların, genellikle Batılı düşünürlerin eserlerinden oluştuğu gözlenmektedir. Bu kapsamda İslam'ın da farklı açılardan tanımlandığına şahit olunmaktadır. Siyasal İslam, devletin yönetiminde bulunan bireylerin kendi hedeflerine ulaşabilmek için, İslam dinini anlama ve yorumlama şekli olarak ifade edilmektedir (Okur, 2010). Devrimci İslam ise İslam dininin köklü değişiklikler geçirmesi gerekliliğini iddia eden kesim tarafından kullanılmaktadır³ (Okur, 2010).

Bu bağlamda Siyasal İslam kavramının amaçlarının da tanımlanmasında fayda görülmektedir. Siyasal İslam, devletin İslamî esaslara göre yapılandırılmasını kendisine amaç edinmekte ve devlet yönetiminde İslam'ın referans alınmasını hedeflemektedir (Çay, 2015). Ayrıca Siyasal İslam, din öncelikli bir devlet yönetim tarzını uygulamayı amaçlamakta ve dinin var olması ve bu varlığını devam ettirmesini doğrudan iktidara bağlamaktadır (Çay, 2015).

³ Radikal İslam ile Devrimci İslam kavramlarının ekseriyetle birbirinin yerine kullanıldıkları gözlenmektedir (Okur, 2010).

ODKA coğrafyasını incelediğimizde, Siyasal İşlam kavramı, bir toplumun veya bir ülkenin siyasi, toplumsal ve ekonomik hayatını şekillendirmek için İşlami referanslara başvurması olarak karşımıza çıkmaktadır (Yakış, 2012). Bu kapsamda Siyasal İşlam; esasında İşlam'ın kurallarına ilişkin çeşitli derecelere dayanan ve usule uygun şekilde kurulmuş bir siyasi parti veya bir birlik ya da siyasi bir hareket tarafından tasarlanmış bir siyasi programa delalet etmektedir (Yakış, 2012).

ODKA'da, İsrail⁴ istisna olmak üzere Müslüman nüfus, halkın çoğunluğunu teşkil etmektedir. Her ne kadar bu coğrafyada mezhepsel olarak ağırlığı Sünni nüfus oluştursa da, Hristiyan, şii ve Dürzi kesimler de belirli bölgelerde varlıklarını sürdürmektedir. Bölgede kendisini laik olarak tanımlayan pek çok ülkede dahi İşlam'ın siyasal yaşamdaki ağırlığı hissedilir düzeydedir.

Esasında Lübnan anayasası dışında bütün Arap lkelerinin anayasaları İşlam'a gönderme yapmakta ya da İşlam Hukuku'nu temel almaktadır. "Maşrik" olarak bilinen Ortadoğu lkelerinde İşlam Hukuku, pozitif hukukun temel kaynağını oluşturmaktadır (İnce, 2011). "Mağrip" olarak bilinen Kuzey Afrika lkelerinde ise İşlam, devlet dini olarak kabul edilmektedir (İnce, 2011). Ancak bu ülkelerde İşlam Hukuku ile devletin hukuku arasında belirgin bir rtuşme zorunluluğu bulunmamaktadır (İnce, 2011). Neticede hem Mağrip coğrafyasında hem de Maşrik coğrafyasında yer alan ülkelerin anayasalarında İşlam dini bir şekilde yer almaktadır⁵.

⁴ Bölge ülkelerinden farklı dini ve etnik yapıya sahip olan İsrail, parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir (Akengin ve Gürçay, 2014). Anayasası bulunmayan ülke kurulduğu günden itibaren "Temel Yasalar" yoluyla yönetilmektedir (Akengin ve Gürçay, 2014). Yahudi halkın çoğunluğu oluşturduğu ülkede, dört yılda bir gizli ve nispi temsil usulüne dayalı seçimler yapılmaktadır (Akengin ve Gürçay, 2014).

⁵ 1959 tarihli Tunus Anayasası'nın 1.Maddesi'ne göre; Tunus zgr, bağımsız ve egemen bir devlettir; dini İşlam, dili Arapça ve rejimi cumhuriyettir (İnce, 2011). Cezayir Anayasası'nın 2.Maddesi'ne göre; İşlam devletin dinidir (İnce, 2011). Fas Krallığı Anayasası giriş bölümünde Fas Krallığı'nın bir İşlam devleti olduğunu yazmaktadır (İnce, 2011). Libya'da 1969 Anayasası'na göre; İşlam devlet dinidir (İnce, 2011). Libya'daki 1977 Anayasası'nda ise Kur'an-ı Kerim'in cemahiriye halkının yasaı olduğu yazmaktadır (İnce, 2011). Mısır Anayasası'nın 2. Maddesi'ne göre; devletin dini İşlam, resmi dili Arapça olup, İşlam şeriatının ilkeleri yasamanın temel kaynağını oluşturmaktadır (İnce, 2011). Suriye Anayasası'nın 3. Maddesi'ne göre; Cumhurbaşkanı'nın dini İşlam dini olmalıdır ve İşlam Hukuku yasamanın temel kaynağıdır (İnce, 2011). Ürdün Krallığı Anayasası'nın 2. Maddesi'ne göre; İşlam devlet dinidir ve resmi dil Arapçadır (İnce, 2011). Suudi Arabistan Krallığı Temel Yasası 2. Maddesi'ne göre; Suudi Arabistan Krallığı egemen bir İşlam devletidir, dini İşlam'dır, Kur'an-ı Kerim ve Peygamber sünneti anayasadır (İnce, 2011). Yemen Anayasası'nın 2. Maddesi'ne göre; İşlam devletin dinidir (İnce, 2011). Kuveyt Anayasası'nın 2. Maddesi'ne göre; İşlam devletin dinidir (İnce, 2011). Bahreyn Anayasası'nın 2. Maddesi'ne göre; İşlam devletin dinidir (İnce, 2011). 2003 Katar Anayasası'nın 1. Maddesi'ne göre; İşlam Katar'ın dinidir (İnce, 2011). Birleşik Arap Emirlikleri Anayasası'nın 7. Maddesi'ne göre; İşlam, birliğin resmi dinidir (İnce, 2011). Irak Anayasası'nın 2. Maddesi'ne göre İşlam, demokrasi ve insan hakları arasında bir bağlantı kurmaya çalışır (İnce, 2011). Bu kapsamda (1) İşlam'ın ilkelerine; (2) Demokrasinin ilkelerine; (3) Anayasanın ngrdğ temel hak ve özgürlüklere aykırı yasa çıkarılamaz (İnce, 2011).

Harita-1: Devletin Resmi Dini Bulunan Ülkelerin Ağırlıklı Olarak ODKA Bölgesinde Olduğunu Gösteren Harita (Official Religions, 2017)

Official religions most common in Middle East-North Africa

Among the 199 countries analyzed, a breakdown of the state's relationship with religion

Official state religion	Preferred/favored religion	No official or preferred religion	Hostile to religious institutions
43 countries (22%)	40 (20%)	106 (53%)	10 (5%)

Source: Pew Research Center analysis of external data. See Methodology for details.
Many Countries Favor Specific Religions, Officially or Unofficially

PEW RESEARCH CENTER

3. ODKA'DA DİN VE DEVLET İLİŞKİLERİNİN YARATTIĞI MİLLİ VE MİLLETLERARASI SORUNLAR

ODKA'da SA, Katar, BAE, İran ve Türkiye arasında yükselen mücadelede özellikle Riyad ile Tahran arasındaki rekabetin her geçen gün daha da keskinleştiği değerlendirilmektedir. Bu noktada, DEAŞ (İŞİD) sorununu, SA yönetiminin bir projesi olarak ilişkilendiren uzmanların sayısı da azımsanmayacak düzeydedir. Bu tarz eğilimler gün geçtikçe Sünni-Şii çatışmasını şiddetlendirmekte olup özellikle bölge devletlerinin nüfuz savaşında mezhep faktörünün yer alması tehlikeli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgedeki iç savaşlar ve artan jeopolitik rekabet bağlamında SA ve İran arasındaki mezhep mücadelesinin yanı sıra Katar-Türkiye ile SA-BAE arasında ayrı bir kutuplaşmanın kendisini gösterdiği izlenmektedir. Katar-Türkiye tarafından kurulan blok, Mısır, Libya ve Tunus'ta Siyasal İslam'a olan desteğini hissettirmiştir. SA-BAE bloğu ise Mısır'da askeri darbeye destek vererek rüzgârı tersine çevirmeye çalışmış, Libya'da kendi çıkarına hizmet eden gruplar yaratarak ülke çapında zemin kazanmış, Tunus'ta ise yeniden yapılanma süreçlerine finansal destek sağlayarak siyasal anlamda halkı arkasına alma girişimlerinde bulunmuştur.

Arap Baharı'nın başlangıcından bu yana ODKA'da Selefi eğilimli hareketlerin siyasallaştırıldığı ve bölge ülkelerinde gerçekleştirilen seçimlere katılmak üzere Selefi uzantılı siyasi partilerin kurulduğu müşahede edilmektedir. Nitekim 2011'de yaşanan ayaklanmalar neticesinde bölgedeki rejimler dağılma sürecine girmiş olup, Radikal İslam çizgisinde hareket eden aşırılıkçı gruplar bu boşluktan istifade ederek bölgede hemen hemen her ülkede zemin kazanmıştır.

Mısır'da yaşanan darbe sonrası Müslüman Kardeşler (MK) önderliğindeki Siyasal İslam'ın baskı altına alınmasının politik alanda yarattığı ideolojik boşluk, Selefi uzantılı siyasi oluşumlar için büyük bir fırsat yaratmıştır. Benzer durum Libya, Tunus, Fas gibi ülkelerde de hissedilir düzeyde yaşanmıştır. MK'ya yönelik siyasi kısıtlama, Selefi grupların yönettiği siyasi oluşumların önünü açarak, mezkûr ülkelerde rejim ile iyi ilişkiler geliştiren radikal görüşlü politik gruplara hareket alanı yaratmıştır. Bu çerçevede Selefi uzantılı siyasi oluşumların iki şekilde evrim gösterdiği gözlenmiştir.

Mısır, Tunus ve Fas'taki Selefi⁶ oluşumlar kendilerini toplumdaki soyutlayarak daha da marjinal bir hal almış ve apolitik bir dini aktivizm biçimini kendilerine şiar edinerek faaliyetlerini bu alanda sürdürmeye başlamıştır (Meddeb, Colombo, Dalacoura, Kamel ve Roy, 2017). Libya'da ise Medhalilik uzantılı Selefi gruplar ülkedeki krizi fırsata çevirerek silahlı yapılanmaya gitmiş, bölge genelinde şiddet eylemlerine başvurmaya başlamıştır (Meddeb, Colombo, Dalacoura, Kamel ve Roy, 2017). "Medhalilik", SA merkezli faaliyet yürüten, Suudi rejimiyle iyi ilişkileri bulunan Selefi akıma verilen isimdir (Şen, 2015). Medhaliliğin Libya'da zemin kazanmasındaki ana unsur, mezkûr yapılanmayı her açıdan destekleyen SA yönetimi olarak görülmektedir.

⁶ Selefilik (Arapça: السلفية Es-Selefiyye), temelleri İbn-i Teymiye tarafından atılmış olan İslâm dininin itikadî mezheplerinden biridir (Selefilik Nedir, 2017). Kur'an-ı Kerim ve hadisler kapsamında ortaya çıkan hususları, manası açık olmayanlar da dâhil olmak üzere, olduğu gibi kabul edip, teşbih yoluna girmemekle birlikte, yoruma da başvurmeyen Ehl-i Sünnet-i Hassa'ya Selefiyye denir (Selefilik Nedir, 2017). Selef halefin tersidir ve tarihsel olarak önde olanlar anlamına gelir (Selefilik Nedir, 2017). Selefiyye, dinde selef kabul edilen kişilere hiçbir değişiklik yapmadan tâbi olmayı esas alır (Selefilik Nedir, 2017).

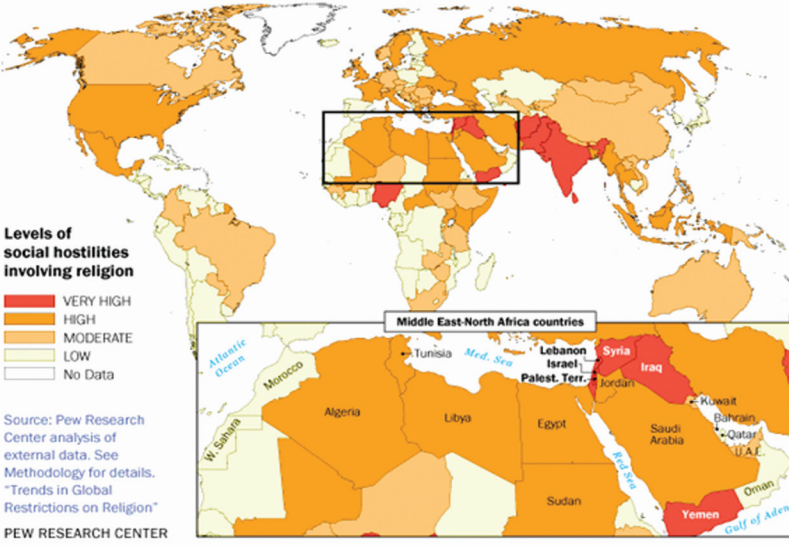

Harita-2: Dini Çatışmaların Özellikle ODKA Bölgesinde Çok Yüksek Olduğunu Gösteren Harita (Kishi ve Theodorou, 2016)

Six countries in the Middle East-North Africa region had 'very high' levels of religious hostilities

Level of social hostilities in each country as of December 2014

ODKA, dünyanın en kaotik savaş bölgelerinin (Libya, Suriye, Yemen ve Irak) yanı sıra İsrail ve Lübnan gibi ülkelerdeki iç çatışmalara da ev sahipliği yapmaktadır (Kishi ve Theodorou, 2016). Mezkr savaş ve çatışmaların birçok sebebi olsa da, temel neden büyük güçlerin dış müdahaleleri neticesinde din faktörü ve dini düşmanlıklar olarak öne çıkmaktadır. Haritada da görüldüğü üzere bölgede din/mezhep kaynaklı çatışmaların "çok yüksek" olduğu ülkeler arasında Suriye, Irak, İsrail, Yemen, Lübnan ve Filistin yer almaktadır. Zira ODKA bölgesi 2014 yılı içerisinde dünyada en fazla din bağlantılı "terör" hadisesinin gerçekleştiği bölge olarak kayıtlara geçmiştir (Kishi ve Theodorou, 2016).

4. ODKA'DA DİN VE DEVLET İLİŞKİLERİNDEN KAYNAKLI SORUNLAR: MEDHALİLİK ÖRNEĞİ

SA, hemen hemen her konuda Batı yanlısı bir görüntü vermekte ve bölgede Batı'yı destekleyen muhafazakâr rejimlerin arkasında durmaktadır (Rabinovich, 2013). Ancak SA aynı zamanda doğrudan devlet organlarıyla ya da dolaylı olarak özel

kuruluşlar vasıtasıyla Pakistan’da medreselerde Radikal İslam’ı aşılamakta ve özellikle Mısır ve Libya’da bulunan Selefi gruplara desteğini arttırmaktadır (Rabinovich, 2013). Günümüzde Libya’da Medhaliliğin geldiği nokta düşünöldüğünde, SA’nın Selefi uzantılı gruplar vasıtasıyla bölgede yürüttüğü örtölü faaliyetlerindeki etkinliğini ciddi ölçüde arttırdığı söylenebilir.

Resim 1: Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali
(Rabee Al Madkhali, 2018)

Medhalilik akımı, esasında “Es-Selefiyyetü’l-Medhaliyye” hareketi olarak bilinmektedir (Akgün ve Bozbaş 2013). Bu grubun hareket fikri ve ismi, köken olarak SA’ya dayanmakla birlikte bu oluşum, ismini, hareketin en önemli şeyhi olan Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali’den almaktadır (Akgün ve Bozbaş 2013).

Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali, 1931 yılında Suudi Arabistan’ın güneybatısındaki

Jizan bölgesinin Jaradiya Köyü’nde doğmuştur (Mcgregor, 2017). El-Medhali, sekiz yaşından itibaren İslam üzerine okumalar yapmaya başlamış olup 1964 yılında Medine İslam Üniversitesi’nden mezun olmuştur (Mcgregor, 2017). Daha sonra, 1977 yılında Mekke’deki Ummül Kura Üniversitesi’nde hadis çalışmaları üzerine yüksek lisans yapmış, 1980’de ise aynı üniversitede doktorasını tamamlamıştır (Mcgregor, 2017). Kariyerindeki gelişim, Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali’ye Medine İslam Üniversitesi’nde profesörlüğün önünü açmıştır (Mcgregor, 2017).

Diğer taraftan Es-Selefiyyetü’l-Medhaliyye, kurucusu olarak kabul edilen Etiyopyalı Şeyh Muhammed Emin El-Câmî’ye atfen “El-Câmîyye” olarak da adlandırılmaktadır (Akgün ve Bozbaş 2013). Ayrıca, Medhaliliğin etkin şeyhleri arasında Mahmud Lütfi Âmir, Usame El-Kussi, Şeyh Muhammed Saîd Raslan, Talat Zehran, Ebûbekir Mâhir İbn Atiyye, Cemâl Abdurrahman, Ali Haşiş, Abdulazîm Bedevi gibi kişiler öne çıkmaktadır (Akgün ve Bozbaş 2013).

Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali'nin MK konusundaki sert muhalefeti, 1984 yılında Mısır'da MK'nın Vafd Partisi şemsiyesi altında parlamentoya girmek için siyasete müdahil olmaya başladığı dönemde ortaya çıkmıştır (Mcgregor, 2017). Söz konusu hareket, 1991 yılında Birinci Körfez Savaşı'nda, SA yönetiminin ABD'nin Suud topraklarını kullanarak Irak'a müdahalede bulunmasını desteklemiştir.

Medhalilik, diğer Selefi hareketler gibi, Allah'tan ziyade birey ve organizasyonlara bağlılığı arttırdığı gerekçesiyle çok partili demokrasiye katılımı reddetmektedir (Mcgregor, 2017). Mezkûr hareketin destekçileri, ideolojik uygunluk açısından yakından takip edilmekte ve yalnızca önceden onaylanmış metinleri okumaya teşvik edilmektedir (Mcgregor, 2017). Medhaliler, ideolojik rakiplerini ise "Hariciler"⁷ olarak isimlendirmektedir (Mcgregor, 2017). Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali, hadîsin Kur'an-ı Kerim gibi vahiy olduğunu, Hicr Suresi'nde geçen "Şüphesiz sana zikir biz indirdik ve onu koruyan da yine biziz" ayetindeki "zikir" kelimesinin hem Kur'an-ı Kerim'i hem de hadîsi kapsadığını iddia etmektedir (Tunç, 2017).

Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali, Mısırlı MK lideri Seyyid Kutub'u kendisine düşman olarak görmekte, tekfir etmekte, yazdığı kitaplarla da iddialarını güçlendirmektedir (Mcgregor, 2017). R.H. El-Medhali, Filistin asıllı âlim-vaiz Ebu Katade El-Filistini⁸ tarafından "sözde" Selefi olarak nitelendirilmekte ve cihat söylemi üzerinden Suudi hükümeti için "casusluk" yapmakla suçlanmaktadır (Mcgregor, 2017).

Medhalilik, SA'da zamanla etkisini yitirmesine rağmen Avrupa'da özellikle Hollanda'da, Güneydoğu Asya'da, Kuveyt ve Kazakistan'da yayılmaya başlamıştır (Mcgregor, 2017). Hareket, ODKA'da,

⁷ Haricilik, Hz. Ali döneminde ortaya çıkan siyasî ve itikadî bir mezheptir (Özalp, 2018). Mezhebe Haricilik adının verilmesi konusunda çok çeşitli yorumlar yapılmaktadır (Özalp, 2018). Mezhep tarihçilerince göre en çok kabul gören yorum kapsamında, mezkûr mezhep üyeleri, ümmetin başındaki hakim olan Hz. Ali'ye karşı çıkarak itaatten ayrıldıkları için Havâric (Hâriciler) olarak anılmış, mezheplerine de Haricilik adı verilmiştir (Özalp, 2018). Kendi ifadelerine göre ise Allah yolunda "huruç" etmelerinden dolayı "Hariciler" olarak adlandırılmışlardır (Özalp, 2018).

⁸ Asıl adı Ömer Mahmud Ebu Ömer olan Ebu Katade, Filistin asıllı olup Ürdün'de doğmuştur (Ebu Katade El-Filistini, 2014). Hakkında müebbet ağır hapis cezası verilen Ebu Katade, Ürdün'de yargılandığı El Kaide davasında suçsuz bulunarak serbest bırakılmıştır (Ebu Katade El-Filistini, 2014). ABD yönetimi tarafından "El Kaide'nin Şeyhülislamı" olarak nitelendirilen Ebu Katade'nin 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren ekibin başındaki Muhammed Atta'nın da hocası olduğu yönünde iddialar mevcuttur (Ebu Katade El-Filistini, 2014). İlahiyat alanında akademik kariyeri de olduğu bilinen Ebu Katade'nin "Usul-u Fıkıh" alanında doktora derecesi bulunmaktadır (Ebu Katade El-Filistini, 2014). Anılanın, Ebu Muhammed El-Makdisi ile birlikte El Kaide'nin fikir babası oldukları iddia edilmektedir (Ebu Katade El-Filistini, 2014).

yöneticiye/rejime ebedi sadakat mesajı vermesi yönüyle bölge rejimlerinin desteğini kazanmıştır. Özellikle Libya ve Mısır'da, hükümetlerin, MK'ca temsil edilen Siyasal İslam'a Selefi bir alternatif olarak tercih ve teşvik ettiği bir akım haline dönüşmüştür.

Medhalilik hareketi, işte bu genel çerçevede, 1990'lı yıllarda Muammer Kaddafi'nin desteğiyle Libya'da zemin kazanmaya başlamıştır (Mcgregor, 2017). Bu dönemde Libya İslami Mücadele Örgütü (El-Jama'a El-İslamiye El-Muqatila) isimli radikal grubun Kaddafi Rejimi'ni doğrudan tehdit etmesi, Kaddafi'nin Medhaliliğe karşı olumlu tutumunda önemli bir rol oynamıştır (Mcgregor, 2017).

Her ne kadar zamanla Libya İslami Mücadele Örgütü'nün ülkedeki etkisi sona ermiş olsa da, Medhaliliğin geçen süre zarfında Libya'daki güvenlik birimlerine sızdığı müşahede edilmektedir (Mcgregor, 2017). Zira son yıllarda Medhaliliğin özellikle General Halife Hafter kanadından destek gördüğü ve Libya'da terörle mücadele söylemi altında MK'ya karşı kullanıldığı gözlenmektedir. Bu akımın ileride Libya'da iç savaş sonlansa dahi, bölgesel istikrarın yeniden inşasında çeşitli sorunlar yaratması beklenmektedir.

5. MEDHALİLİĞİN LIBYA'DA GELDİĞİ NOKTA

Libya'daki Kaddafi Rejimi, son dönemlerinde Selefi akımlara karşı olan yaklaşımını korumasına rağmen, Medhalilik akımına ilişkin tutumunda değişikliğe gitmiştir (عبد السلام سكية, 2017). Bu kapsamda rejim, Medhali grupların kitap ve kaset gibi propaganda unsurları satmasına, bazı camilerin Medhali gruplarının kontrolüne girmesine ve Medhali grupların Kuran kursu açmasına göz yummuştur (عبد السلام سكية, 2017).

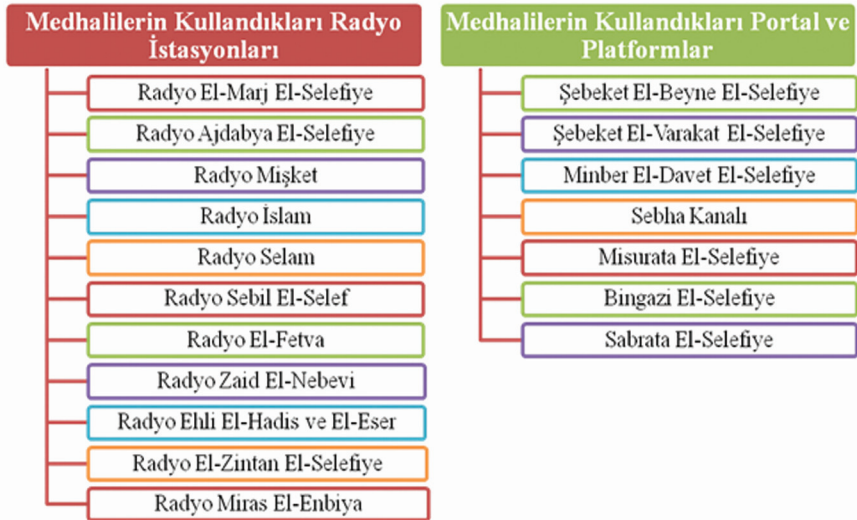
Kaddafi yönetimi, siyasetten uzak kalması sebebiyle, özellikle ülkedeki gençleri Rejim lehine etkilemek için Medhalilerle işbirliğine gitmiştir (عبد السلام سكية, 2017). Muammer Kaddafi'nin oğlu El Saadi Kaddafi de Suudi şeyhleriyle ciddi bağlantılar kurarak Medhaliliği Libya şartlarına adapte etmeye gayret etmiştir (عبد السلام سكية, 2017) Nitekim Medhali şeyhleri, Şubat Devrimi'ni bir fitne hareketi olarak nitelendirerek, rejimin kontrolündeki iletişim firmalarından bütün kullanıcılara rejime itaat etmeleri yönünde mesajlar göndermişlerdir (عبد السلام سكية, 2017).

Medhaliliğin Libya'daki önderi olarak bilinen Şeyh Majdi Hafala'nın Şubat Devrimi'ne mesafeli yaklaşarak evlerden çıkılmaması yönünde fetva vermesi, Medhaliliğin Kaddafi destekçileri arasında Libya'daki popülaritesinin artmasında ve akımın Libya'daki cami ve vakıflarda temsilinin yükselmesinde önemli bir rol oynamıştır (عبد السلام سكية , 2017).

Günümüzde Medhali gruplar, Kaddafi döneminde kazandıkları imtiyazları muhafaza ederek Libya'da çok geniş bir alanda temsil edilmektedir (عبد السلام سكية , 2017). El Saadi Kaddafi'nin mezkûr akımı desteklemesi, birçok ılımlı caminin İslami Davet Cemiyetive uluslararası vakıflarında etkisiyle Medhaliliğin merkezi haline gelmesine sebebiyet vermektedir (عبد السلام سكية , 2017). Medhalilerin, Libya'da Ebu Salim, Trablus ve Hazba'da bu akımın esaslarına göre eğitim veren okul ve din akademilerinin bulunduğu kaydedilmektedir (عبد السلام سكية , 2017).

Medhali grupların kontrolündeki din akademilerinde şeriatla ilgili seminerler verilmekte, bu etkinliklere yurtdışından şeyhler getirilmektedir (عبد السلام سكية , 2017). Ayrıca, mezkûr akademilerde eğitim gören gençler sosyal medyada grup üyeliklerine teşvik edilmekte, bu şekilde bazı üyeler arasında evlilikler gerçekleştirilmektedir (عبد السلام سكية , 2017).

Şema-1: Medhalilerin Kullandıkları Radyo İstasyonları, Portal ve Platformlar (عبد السلام سكية , 2017).

Libya İstihbarat Servisi'ne bağlı kaynaklar tarafından hâlihazırda Medhalilerin Libya Vakıflar Bakanlığı'ndaki önemli pozisyonların birçoğunu ele geçirdikleri ifade edilmektedir (عبد السلام سكية , 2017). Bu kapsamda, mezkûr bakanlığa bağlı ofislerin %80'inin Medhali grupların kontrolü altında olduğu kaydedilmektedir (عبد السلام سكية , 2017). Aynı zamanda ülkede belirli bölgelerdeki camilerin de Medhalilerin kontrolü altında olması, mezkûr grubun hutbeleri yönlendirmelerine olanak sağlamaktadır (عبد السلام سكية , 2017).

Medhaliler, Libya genelinde silahlı gruplar olarak da bir takım faaliyetler yürütmektedir (Ali, 2017). Bu kapsamda Libya'da üç adet silahlı Medhali grubunun faaliyet gösterdiği ifade edilmektedir (Ali, 2017). Bunlardan birincisi El-Tevhid Tugayı olup, anılan grup Libya'nın doğusunda Bingazi bölgesinde Halife Hafter ile işbirliği içerisinde çalışmaktadır (Ali, 2017). İkincisi batıda Trablus bölgesinde faaliyet gösteren Rada Kuvvetleri olup, mezkûr grup Birleşmiş Milletler (BM) destekli Milli Birlik Hükümeti ile eşgüdümü içerisinde faaliyet yürütmektedir (Ali, 2017). Üçüncüsü ise yine Libya'nın batısında Misurata bölgesinde bulunan 604. Piyade Taburu olarak öne çıkmaktadır (Ali, 2017).

Resim-2: Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali ve General Halife Hafter
(Dorsey, 2017)

Her ne kadar Medhaliler hâlihazırda Libya'da üç ayrı grup halinde hareket etse de mezkûr silahlı grupların ileride SA'nın yönlendirmesiyle Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali'nin talimatları kapsamında bir araya gelme ihtimalleri yüksek görülmektedir. Zira söz konusu oluşum Libya'da devam eden iç savaş ortamından istifade ederek özellikle fakir bölgelerde camilerden kolaylıkla militan/milis

devşirebilmektedir. Bu çerçevede finansmanı doğrudan SA tarafından sağlandığı iddia edilen mezkûr oluşumun ileride bölgede DEAŞ benzeri Selefî uzantılı radikal bir tehdit yaratma ihtimali kuvvetle muhtemel görülmektedir.

Nitekim Halife Hafter, Medhali grupları, DEAŞ ve Ensar El Şeria gibi diğer radikal grupların yanı sıra MK'ya karşı da kullanmakta ve anılanları doğrudan desteklemektedir. Dolayısıyla hâlihazırda her ne kadar BAE Libya'da öne çıkan bir aktör olarak görülse de bölgedeki -deyim yerindeyse- Truva atının SA olduğu söylenebilir. Radikalite kapsamında DEAŞ ve Ensar El Şeria'dan en ufak bir farkın bulunmadığı Medhali gruplarının uzun vadede Libya ve çevre ülkelere menfi yansımalarının artması beklenmektedir (Muntasser, 2017).

6. SONUÇ

Bir toplumun yarısının sürekli baskı altında tutulup boyun eğmeye zorlandığı ve diğer yarısının da, kendilerini hanelerinin hükümdarı olarak gördüğü böyle bir toplumda özgür kurumların oluşup işlemini beklemek gerçekçi olamayacaktır (Lewis, 2017). Küresel düzeyde olduğu gibi ODKA'daki sorunların da sonsuz kadar çözümsüz kalamayacağı açıktır. Nitekim çözümlenemeyen her güvenlik sorununun, giderek daha karmaşık hale dönüştüğü, derinleştiği ve sonuçta her geçen gün yeni insani acılara yol açtığı görülmektedir.

Diğer taraftan, ODKA'da dinin devlet üzerinde, devletin de din üzerindeki etkisi yadsımak mümkün değildir. Örneğin Libya'da, Medhalilik General Halife Hafter kanadınca desteklenmekte, "terörle mücadele" söylemi altında MK'ya karşı kullanılmaktadır. Bu hareketin, ileride Libya'da barış sağlansa, iç savaş sonlansa dahi, ülkedeki istikrarın yeniden inşası sürecinde radikal sorunları yaratması sürpriz sayılmamalıdır.

Her ne kadar Medhaliler hâlihazırda Libya'da üç ayrı grup halinde hareket etse de mezkûr silahlı grupların ileride SA'nın yönlendirmesiyle Şeyh Rabi İbn Hadi El-Medhali'nin talimatları kapsamında bir araya gelme ihtimalleri yüksek görülmektedir. Zira söz konusu oluşum Libya'da devam eden iç savaş ortamından istifade ederek fakir bölgelerde camilerden kolaylıkla militan/milis devşirebilmekte ve her geçen gün bölgedeki gücünü arttırmaktadır.

Dolayısıyla BAE günümüzde Libya'da öne çıkan bir aktör olarak lanse edilse de bölgedeki Truva atının aslında SA olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, finansmanının doğrudan SA tarafından sağlandığı dda edilen Medhalilik oluşumunun ileride Libya ve çevresinde DEAŞ benzeri Selefi uzantılı radikal bir tehdit yaratma ihtimali kuvvetle muhtemel görülmektedir.

KAYNAKLAR

-Akengin, H. ve Gürçay, H.K. (2014). Coğrafya, demokrasi ve yönetim sorunu üzerine bir bölgesel değerlendirme: Ortadoğu ve Kuzey Afrika örneği. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (33), 19-40.

-Akgün, B. ve Bozbaş, G. (2013). Arap dünyasında siyasi Selefizm ve Mısır örneği. **Akademik Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, 7 (2), 1-38.

-Ali, A.S. (06 Haziran 2017). Haftar and Salafism: A dangerous game. **Atlantic Council**. Web: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/haftar-and-salafism-a-dangerous-game> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-Ali, A.S. (03 Kasım 2017). Libya's warring parties play a dangerous game working with Madkhali Salafists. **Atlantic Council**. Web: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/libya-s-warring-parties-play-a-dangerous-game-working-with-madkhali-salafists> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-المخابرات الليبية تفضح أسرار ومخططات التيار . عبد السلام سكية . (25 Aralık 2017). **Echorouk Online**. Web: <https://www.echoroukonline.com/ara/articles/543922.html> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-Atloğlu, Y. (24 Haziran 2005). Lübnan'da seçimler ve siyasal bölünmüşlük. **Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)**. Web: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/261/lubnanda_secimler_ve_siyasal_bolunmusluk adresinden 04.04.2018'de alınmıştır.

-Çay, A.İ. (11 Mart 2015). Siyasi İslam nedir, ne değildir?. **Bedir Haber**. Web: <http://bedirhaber.com/dr-ali-ihsan-cay-yazilari/siyasi-islam-nedir-ne-degildir-21916.html> adresinden 04.04.2018'de alınmıştır.

-Dorsey, J.M. (11 Haziran 2017). Gulf crisis: A battle for future of Middle East and Muslim world-analysis. **Eurasia Review News and Analysis**. Web: <https://www.eurasiareview.com/11062017-gulf-crisis-a-battle-for-future-of-middle-east-and-muslim-world-analysis/> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-Ebu Katade El-Filistini serbest bırakıldı. (24 Eylül 2014). **Timeturk**. Web: <https://www.timeturk.com/tr/2014/09/24/ebu-katade-el-filistini-serbest-birakildi.html> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-İnce, Ö. (13 Kasım 2011). Arap devletlerinde din ve anayasa. **Hürriyet Gazetesi**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/arap-devletlerinde-din-ve-anayasa-19230188> adresinden 04.04.2018'de alınmıştır.

-Kishi, K. ve Theodorou, A.E. (07 Temmuz 2016). 6 facts about religious hostilities in the Middle East and North Africa. **Pew Research Center**. Web: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/07/6-facts-about-religious-hostilities-in-the-middle-east-and-north-africa/> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-Lewis, B. (2017). **İnanç ve İktidar Orta Doğu'da Din ve Siyaset**. İstanbul: Akılçelen Kitaplar.

-Mcgregor, A. (19 Ocak 2017). Radical loyalty and the Libyan crisis: A profile of salafist shaykh Rabi' bin Hadi al-Madkhali. **Aberfoyle International Security**. Web: <http://www.aberfoylesecurity.com/?p=3840> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-Meddeb, H., Colombo, S., Dalacoura, K., Kamel, L. ve Roy, O. (2017). Religion and politics. Religious diversity, political fragmentation and geopolitical tensions in the MENA Region, **Barcelona Center for International Affairs Working Papers (7)**, Barcelona.

-Muntasser, E.Z. (03 şubat 2017). Libya's new menace: Madkhalism. **International Policy Digest**. Web: <https://intpolicydigest.org/2017/02/03/libya-s-new-menace-madkhalism/> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-Okur, A.O. (2010). **Ortadoğu'da İslam'ın Siyasallaşması ve Demokrasi**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

-Ortadoğu'da jeopolitik durum: Çatışan çıkarlar ve tehditler. (08 Ocak 2015). **New Times Analitik Bilgi Portalı**. Web: <http://newtimes.az/tr/geopolitics/3284/> adresinden 04.04.2018'de alınmıştır.

-Official religions most common in Middle East-North Africa. (29 Eylül 2017). **Pew Research Center**. Web: http://www.pewforum.org/2017/10/03/many-countries-favor-specific-religions-officially-or-unofficially/pf_10-04-17_statereligions-01/ adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-Özalp, A. (2018). Haricilik nedir?. **İslami Sayfa**. Web: <http://www.islamisayfa.com/haricilik-nedir/> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-Rabinovich, I. (2013). Religion, nation, and state in the Middle East: An overview. A. Shapira, Y. Z. Stern ve A. Yakobson (Editörler). **The Nation State and Religion: The Resurgence of Faith, Volume II**. Sussex Academic Press, 74-84.

-Rabee Al Madkhali. **Alchetron, Free Social Encyclopedia for the World**. Web: <http://alchetron.com/Rabee-al-Madkhali#> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-Selefilik Nedir?. (08 Kasım 2017). **Timetürk**. Web: <https://m.timeturk.com/maturidilik-nedir/haber-772543> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

-şen, A. (2015). Suriye askeri muhalefeti, **Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Raporu (202)**, Ankara.

-Tunç, M. (2017). Suud Selefiyyesi'nin hadis anlayışı. **şarkiyat İslamî Araştırmalar Dergisi**, 9 (1), 388-411.

-Yakış, Y. (2012). Ortadoğu'da değişimde siyasal İslam'ın rolü ve geleceğe yönelik beklentiler. **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 4 (39).

-Yüksel, O. (12 Ocak 2013). Orta Doğu'da din, siyaset ve siyasal İslam. **Politik Akademi**. Web: <http://politikakademi.org/2013/01/orta-doguda-din-siyaset-ve-siyasal-islam/> adresinden 05.04.2018'de alınmıştır.

RELIGION AND STATE RELATIONS IN THE MIDDLE EASTERN AND NORTH AFRICAN COUNTRIES, NATIONAL AND INTERNATIONAL ISSUES IT CAUSED, LIBYA AND MADKHALISM MOVEMENT CASE

Halil Atilla SİVRİKAYA⁹

1. INTRODUCTION

Terror acts and uprisings in the Middle East and North Africa have seriously increased concurrently with the Arab Spring and religious sectarianism-based political and military rivalry among the countries in the region for becoming the leader in that arena has escalated. Apart from the sectarian struggle between Saudi Arabia (SA) and Iran as a part of the civil wars in the region and increasing geopolitical rivalry, a separate polarization has also emerged between Qatar-Turkey and SA-United Arab Emirates (UAE)-Egypt.

The ideological vacuum created in the political arena when the Political Islam represented by Muslim Brotherhood (MB) was put under pressure after the coup in Egypt, has presented vast opportunities for the political formations with Salafi extensions. Similar situation was also experienced in other countries such as Libya, Tunisia and Morocco. The political containment of MB has paved the way for the political formations run by Salafi groups and created an area of movement for the radical political groups who have cultivated good relations with the regimes of those countries.

As a matter of fact, Salafi groups with Madkhalist extensions supported by SA in Libya turned the crisis into an opportunity and created armed structures and started resorting to violent acts throughout the region. Today, Madkhalism movement is being blamed for spying for Saudi Government by using the jihad rhetoric in Libya. In that respect, it is possible to say that SA has considerably increased its influence on the covert activities it carried out in the region through groups with Salafi extensions.

Furthermore, General Khalifa Haftar has been using and directly supporting Madkhalist groups in Libya against MB as well as other radical groups, such as DAESH and Ansar Al Sharia. Therefore, although UAE currently seems to be a leading actor in Libya, it is, assessed that SA is the real Trojan horse in the region.

---

⁹ Middle East and North Africa Analyst, Başkent University Strategic Studies Implementation and Research Centre.

2. RELIGION AND STATE RELATIONS IN THE MIDDLE EASTERN AND NORTH AFRICAN COUNTRIES

The basic differences among the peoples of the Middle East and North African (MENA) countries include religion and sect, ethnic origin and tribes and clans. That region throughout the history has been under the hegemony of various states. The tribe/clan-based political structure in the countries of that region which is based mainly on religion and sect is shaped up by the choices of the top leader and his relatives. (Akengin and Gürçay, 2014). Such structure causes the president to remain in power throughout his life and transfer the power to his own relatives when he becomes incapable of ruling (Akengin and Gürçay, 2014). People's efforts to express their discontent are quelled violently (Akengin and Gürçay, 2014).

Muslim identity in MENA should not be regarded as a monolithic concept (Akengin and Gürçay, 2014). As a matter of fact, the religious groups in this region are divided into various subgroups, sects and trends (Akengin and Gürçay, 2014). For example, Lebanon has a very complex religious and ethnic structure and thus, it has a very complicated political system (Akengin and Gürçay, 2014). The political power in Lebanon is shared between religions and sects in proportion to the population¹⁰ (Atlioğlu, 2005). However, the political power struggle between the religions and sects in the country has still been continuing.

The concern of MENA countries, which have a traditional understanding of Islam, about preserving that structure force the administrations to display an attitude favouring the status quo and the Islam is being experienced both as a religion (cultural and social life) and state (political life) (Akengin and Gürçay, 2014). Therefore, opposing to regime in these countries is considered as opposing to religious principles and values (Akengin and Gürçay, 2014). For instance, political regime in SA is based on both the Saudi Family's political power and religious power of the family which provides them with legitimacy (Akengin and Gürçay, 2014).

Although the relation between religion and state has changed since the beginning of the history of mankind in certain periods and known geographies, those concepts have not separated from each other completely. In this framework, particularly in MENA, the effect of

---

¹⁰ Within the framework of the National Pact, a political system based on the result of the 1932 census was adopted in Lebanon, laying the foundation of a complicated political structure (Atlioğlu, 2005). According to that, the President must be Maronite, Prime Minister must be Sunnite and Speaker of the Parliament must be Shiite (Atlioğlu, 2005). The presentation ratio in the Parliament between Christians and Muslims must be 6/5 in favor of Christians (Atlioğlu, 2005).

religion on state and effect of state on religion are undeniable (Yüksel, 2013). As a matter of fact, it is observed that the interaction between religion and state has gained more dimensions in that region with the Arab Spring which was started in a small residential area in Tunisia called Sidi Buzid with a young Tunisian's self-immolation to protest the corruption and misbehaviour (Yüksel, 2013).

Terror acts, internal turmoil and uprisings have seriously increased in the region concurrently with the Arab Spring and religious sectarianism-based political and military rivalry among the countries in the region for becoming the leader in that arena has escalated. Today, it is difficult to determine the dynamics of the religion and state interaction. As a matter of fact, developments such as the political conflicts, the survival problems of the countries, terrorism and the rise of the religious radicalism experienced in the recent years have created a pretty hazy atmosphere in the region (Ortadoğu'da Jeopolitik Durum, 2015).

The concept of "*Political Islam*" has been playing an important role in the interaction of religion with politics in MENA. However, it is deemed beneficial that at this point the Political Islam concept should not be identified with the higher notion of "Islamism" (Çay, 2015). As a matter of fact, the notion of Islamism deals with Islam as a whole including the political dimensions (Çay, 2015). Political Islam on the other hand is a concept commenting Islam based on politics (Çay, 2015).

It is observed that the sources about Islamists' political ideologies are generally of the works of Western thinkers. In that respect, it is witnessed that Islam has also been classified according to various angles. Political Islam is defined as the perception and comments about the religion of the rulers of the state in order to achieve their goals (Okur, 2010). On the other hand, Revolutionary Islam is being used by the circles who claim that Islam should undergo radical changes¹¹ (Okur, 2010).

Therefore, it is deemed beneficial to define the objectives of the concept of Political Islam. Political Islam aims at restructuring the state in accordance with Islamic principles and pursues the goal of making Islam taken as reference in the state leadership (Çay, 2015). In addition, Political Islam aims at implementing a type of state leadership where religion is prioritized and connects the existence of religion and its maintenance directly with the ruling power (Çay, 2015).

When we examine the MENA geography, we see that the concept of Political Islam is the resort of a society or a country to

---

¹¹ It is observed that Radical Islam and Revolutionary Islam concepts are generally used in exchange for each other (Okur, 2010).

Islamic references in order to shape its political, social and economic life (Yakış, 2012). In this sense, Political Islam actually denotes a political program that is designed either by a political party or a unity or a political movement which is founded accordingly and is based on different grades related to the rules of Islam (Yakış, 2012).

The Muslim population makes up the majority of the people in MENA, except for Israel. Even though this geography is heavily inhabited by the Sunni population in sectarian terms, also Christians, Shiites and the Druze maintain their presence in certain regions. The weight of Islam in the political life is heavily felt even in a number of regional countries which define themselves as secular.

In fact, the constitutions of all the Arab countries, excluding the Lebanese constitution, refer to Islam or take the Islamic Law as a basis. The Islamic Law constitutes the fundamental source of the positive law in the Middle East countries known as “Mashreq” (İnce, 2011). On the other hand, Islam is accepted as the state religion in North African countries known as “Maghreb” (İnce, 2011). However, the Islamic Law and the state law do not necessarily coincide with each other in these countries (İnce, 2011). As a result, the religion of Islam is somehow included in the constitutions of the countries located in both Maghreb and Mashreq geographies¹³.

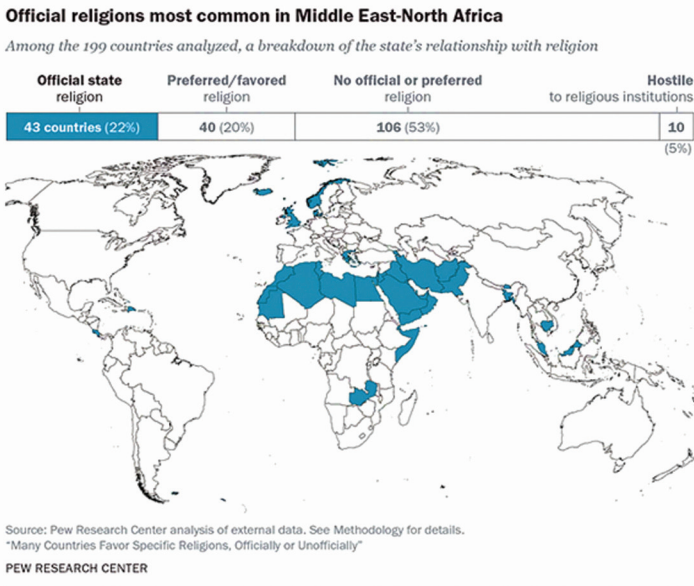
¹² Israel, which has a different religious and ethnic structure compared to regional countries, is ruled by parliamentary democracy (Akengin and Gürçay, 2014). The country which lacks a constitution has been ruled on the basis of “Fundamental Laws” since the day it was founded (Akengin and Gürçay, 2014). Quadrennial elections based on the practice of covert and proportional representation are held in the country where the Jewish people make up the majority (Akengin and Gürçay, 2014).

¹³ According to Article 1 of the Tunisian Constitution of 1959; Tunisia is a free, independent and sovereign state; its religion is Islam, its official language is Arabic, and its regime is republic (İnce, 2011). According to Article 2 of the Algerian Constitution; Islam is the religion of the state (İnce, 2011). The introduction of the Moroccan Kingdom’s Constitution states that the Moroccan Kingdom is an Islamic state (İnce, 2011). According to the Constitution of 1969 in Libya; Islam is the religion of the state (İnce, 2011). Meanwhile, the Constitution of 1977 in Libya states that Koran is the law of the Jamahiriya people (İnce, 2011). According to Article 2 of the Egyptian Constitution; the religion of the state is Islam, its official language is Arabic, and the principles of the Islamic Sharia constitute the basic source of the legislation (İnce, 2011). According to Article 3 of the Syrian Constitution; the religion of the President must be Islam and the Islamic Law constitutes the basic source of the legislation (İnce, 2011). According to Article 2 of the Jordanian Kingdom’s Constitution; Islam is the religion of the state and its official language is Arabic (İnce, 2011). According to Article 2 of the Fundamental Law of the Kingdom of Saudi Arabia; the Kingdom of Saudi Arabia is a sovereign Islamic state, its religion is Islam, and Koran and Prophet Sunnah is the constitution (İnce, 2011). According to Article 2 of the Yemeni Constitution; Islam is the religion of the state (İnce, 2011). According to Article 2 of the Kuwaiti Constitution; Islam is the religion of the state (İnce, 2011). According to Article 2 of the Bahraini Constitution; Islam is the religion of the state (İnce, 2011). According to Article 1 of the Qatari Constitution of 2003; Islam is the religion of Qatar (İnce, 2011). According to Article 7 of the UAE Constitution; Islam is the official religion of the union (İnce, 2011). According to Article 2 of the Iraqi Constitution; Islam tries to establish a link between democracy and human rights (İnce, 2011). In this respect, it is banned to issue a law which is contrary to (1) Islamic principles (2) principles of democracy and (3) fundamental rights and freedoms specified by the Constitution (İnce, 2011).

Map-1: A Map which shows that official religions are more common in Middle East-North Africa (Official Religions, 2017)

3. NATIONAL AND INTERNATIONAL PROBLEMS CAUSED BY THE RELIGION AND STATE RELATIONS IN MENA

It is assessed that, in the context of the rising struggle in MENA among SA, Qatar, UAE, Iran and Turkey, the rivalry particularly between Riyadh and Tehran is increasingly getting sharper day by day. Thus, the number of the experts who regard the DAESH (ISIL) problem as a project of the SA leadership is considerably high. Such tendencies escalate the Sunni-Shiite conflict further, and the involvement of the sectarian factor in the regional countries' struggle for influence is assessed as a dangerous case.

Within the context of the civil wars in the region and the increasing geopolitical rivalry, a polarization is observed between Qatar-Turkey and SA-UAE in addition to the sectarian conflict between SA and Iran. The bloc established by Qatar-Turkey expressed its support for Political Islam in Egypt, Libya and Tunisia. Meanwhile, the SA-UAE bloc supported the military coup in Egypt and tried to reverse the situation; gained ground throughout Libya by creating groups serving its interests in the country; and provided financial support to the restructuring processes in Tunisia and attempted to get the political backing of the people.

Since the beginning of the Arab Spring, it has been observed that the movements with Salafist tendencies in MENA have been politicized and political parties with Salafist extensions have been established to run in the elections held in the regional countries. As a matter of fact, consequent to the insurgencies in 2011, the regimes in the region have come to the edge of collapse, and the extremist groups acting in line with Radical Islam have exploited this gap and gained ground in almost every country in the region.

The ideological gap caused in the political arena by the suppression of MB led Political Islam after the coup in Egypt has created a significant opportunity for the political formations with Salafist extensions. Similar cases occurred noticeably also in countries like Libya, Tunisia and Morocco. The political restriction towards MB has paved the way for political formations led by Salafist groups and has provided the radical political groups, which developed favourable relations with the regime in the mentioned countries, with room for activity. Within this framework, the political formations with Salafist extensions are observed to have evolved in two ways.

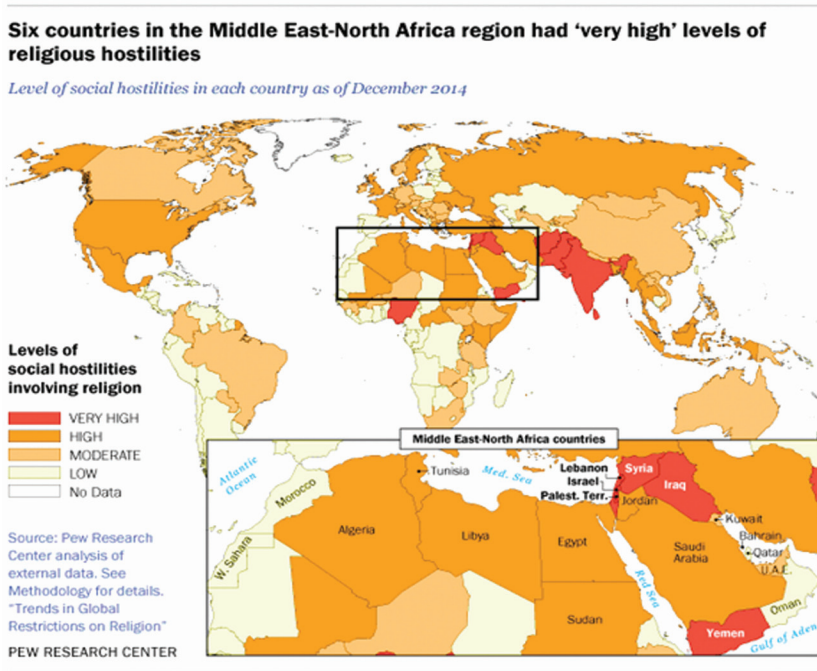
The Salafist formations in Egypt, Tunisia and Morocco have isolated themselves from the society and taken up a more marginal appearance and have made apolitical religious activism their trademark and sustained their activities in this area. (Meddeb, Colombo, Dalacoura, Kamel and Roy, 2017). Meanwhile, in Libya, the Salafist groups with Madkhalist tendencies have turned the crisis in the country into an opportunity and started an armed restructuring, resorting to acts of violence throughout the region (Meddeb, Colombo, Dalacoura, Kamel and Roy, 2017). "Madkhalism" is the name given to the Salafist movement which carries out SA-based activities and maintains friendly relations with the Saudi Regime (Şen, 2015). The SA leadership which supports the mentioned structure in every aspect is considered the main factor which played a role in making Madkhalism gain ground in Libya.

---

¹⁴ Salafism (Arabic: السلفية) is one of the belief sects of the religion of Islam the foundations of which had been laid by Ibn Taymiyyah (Selefilik Nedir, 2017). Ahl As-Sunna Hassa accepting all the things emerging within the context of Koran and hadiths, even those the meaning of which are not clear, as they are and resorting neither to simile nor to interpretation is called Salafiyya (Selefilik Nedir, 2017). Salaf (predecessor) is the opposite of successor and it means those who precede historically (Selefilik Nedir, 2017). Salafiyya is based on the principle of being subject to people regarded as Salaf in religion without making any change (Selefilik Nedir, 2017).

Map-2: A map which shows that the high levels of religious hostilities are especially in the MENA region (Kishi and Theodorou, 2016)

MENA is the most chaotic theatre of war (Libya, Syria, Yemen and Iraq) of the world and at the same time is a home for inner conflicts in the countries like Israel and Lebanon. (Kishi and Theodorou, 2016). Although there are many reasons of those fights and conflicts, religion factor and religious hostility become prominent as the main cause as a result of foreign interventions of the great powers. As seen on the map, Syria, Iraq, Israel, Yemen, Lebanon and Palestine are among the countries in the region where conflicts originating from religion / sect are "very high". Within 2014, MENA region was recorded as an area where religion-related "terror" events were mostly carried out in the world (Kishi and Theodorou, 2016).

4. PROBLEMS ORIGINATING FROM RELIGION - STATE RELATIONS IN MENA: CASE OF MADKHALISM

SA projects a pro-Western image in almost all matters and stands behind the conservative regimes those support the West in the region (Rabinovich, 2013). However, SA, at the same time instils Radical Islam in madrasahs in Pakistan through directly state or-

gans and indirectly private institutions and increases its support for the Salafi groups especially in Egypt and Libya (Rabinovich, 2013). Considering the point where Madkhalism arrived at in Libya today, one could say that SA increased its efficiency seriously in the covered activities it carried out in the region through the Salafi extended groups.

Picture 2: Sheikh Rabee Ibn Hadi Al-Madkhali
(Rabee Al Madkhali, 2018)

Madkhalism, in fact, is known as “As-Salafiyetul-Madkhaliyye” movement (Akgün and Bozbaş 2013). Although the idea and name of this group is originally based on SA, this formation takes its name from Sheikh Rabee Ibn Hadi Al-Madkhali, the most prominent sheikh of the movement (Akgün and Bozbaş 2013).

Sheikh Rabi Ibn Hadi Al-Madkhali was born in 1931 in Jaradiya village of Jizan region located at the southwest of Saudi Arabia (Mcgregor, 2017). Al-Madkhali began to read books on Islam from eight years old and graduated from Medina Islam University in 1964 (Mcgregor, 2017). Later on, in 1977, he earned his master’s degree on hadith studies in Mecca Umm Al-Qura University and in 1980 he was awarded his doctorate at the same university (Mcgregor, 2017). The progress in his career paved the way for professorship in Medina Islam University (Mcgregor, 2017).

On the other hand, As-Salafiyetul-Madkhaliyye, referring to Ethiopian Sheikh Muhammad Amaan Al-Jaamee who is accepted as the founder, is also named as “Al-Jaameeyah” (Akgün and Bozbaş 2013). Besides, Mahmud Luthfi Amir, Osama Al-Kussi, Sheikh Muhammad Sa’eed Raslan, Talat Zehran, Abu Bakr Maher Ibn Atiyya, Jamal Abdurrahman, Ali Hashish, Abdul Azim Badawi come to the fore among the influential sheikhs of Madkhalism (Akgün and Bozbaş 2013).

Sheikh Rabee Ibn Hadi Al-Madkhali's severe opposition on MB issue emerged in the period when MB got involved in politics in order to enter the parliament under the umbrella of Vafd Party in Egypt in 1984 (Mcgregor, 2017). This movement supported SA's opening its territories to foreign soldiers during the First Gulf War known as SA's operation rescuing Kuwait from Iraq occupation in 1991.

Madkhalism, as the other Salafi movements, rejects multi-party democracy, as it increases devotion to person rather than God (Mcgregor, 2017). The supporters of this movement are closely followed in terms of ideological convenience and encouraged to read texts only approved beforehand (Mcgregor, 2017). Madkhalists call their ideological rivals as "Kharijites¹⁵" (Mcgregor, 2017). Sheikh Rabee Ibn Hadi Al-Madkhali claims that hadith is a divine inspiration like Qur'an and "exhortation" mentioned in this verse of Hicr sura "Verily, it is we who have sent down this exhortation, and most surely we are its guardians" embraces both Qur'an and hadith (Tunç, 2017).

Sheikh Rabee Ibn Hadi Al-Madkhali sees Egyptian MB leader Sayyid Qutb as an enemy, declares him an unbeliever and also strengthens his claims by the books he wrote. (Mcgregor, 2017). Al-Madkhali is described as "so-called" Salafi by Abu Qatada Al-Filistini¹⁶, who is of Palestinian origin and a scholar-preacher and accused of spying for the Saudi government over jihad discourse (Mcgregor, 2017).

Although Madkhalism has lost its effect in SA in the course of time, it has begun to be spread in Europe, particularly in the Netherlands, Southeast Asia, Kuwait and Kazakhstan (Mcgregor, 2017). The movement has been welcomed by the regimes in MENA by virtue of its eternal loyalty message to governor/regime. It has become a stream preferred and encouraged by the governments, especially in

---

¹⁵ Kharijism is a political and theological sect emerged during Hazrat Ali period (Özalp, 2018). There are several interpretations why the sect is called Kharijism (Özalp, 2018). According to the historians dealing with sects, within the scope of the most approved interpretation, the members of the mentioned sect were called "Kharijites (Khavarij)" as they opposed to Hazrat Ali, the merit imam leading the ummah and left obedience, and their sect was called "Kharijism" (Özalp, 2018). According to their expression, they were called "Kharijites" as they went out for the God sake (Özalp, 2018).

¹⁶ His real name is Omar Mahmud Abu Omar, and he was born in Jordan, and he is of Palestinian origin (Ebu Katade El-Filistini, 2014). Heavy imprisonment for life was issued against him, but he was found innocent in the case of Al-Qaida tried in Jordan and was released. (Ebu Katade El-Filistini, 2014). Abu Qatada Al-Filistini was characterized as "Al-Qaida's Sheikh Al-Islam" by the US government, and there are claims indicating that he was also the hodja of Muhammad Atta who was the leader of the group that perpetrated 9/11 attacks. (Ebu Katade El-Filistini, 2014). He is known to have academic career in theology and has a doctoral degree in the "Procedures of Canon Law" (Ebu Katade El-Filistini, 2014). He is alleged to be the founding fathers of Al-Qaida together with Abu Muhammad Al-Maqdisi (Ebu Katade El-Filistini, 2014).

Libya and Egypt as a Salafi alternative to the Political Islam represented by MB.

Madkhalism movement, within this general framework, began to gain basis in Libya with the support of Muammar Qaddafi in 1990s (Mcgregor, 2017). During this period, the radical group named Libyan Islamic Fighting Group (Al-Jama'a Al-Islamiya Al-Muqatila Bi-Libya) threatened directly the Qaddafi Regime and this played an important role in Qaddafi's positive stance towards Madkhalism (Mcgregor, 2017).

Albeit the Libyan Islamic Fighting Group's influence in the country comes to an end in due course, it is observed that Madkhalism infiltrates into the Libyan security units in the elapsed time (Mcgregor, 2017). In recent years, Madkhalism is seen to be supported especially by General Khalifa Haftar's wing and used against MB under the rhetoric of countering terror in Libya. Even the civil war ends in Libya, it is expected that this movement would cause various problems in the reconstruction of regional stability in the coming period.

5. THE LEVEL REACHED BY MADKHALISM IN LIBYA

Although the Qaddafi Regime, in its final periods, maintained its stance against Salafist movements, it changed its attitude regarding the Madkhalism movement (عبد السلام سكية , 2017). In this respect, the regime turned a blind eye to Madkhalist groups to sell propaganda elements like books and cassettes, to take under control some mosques and to open Quran courses (عبد السلام سكية , 2017).

Qaddafi administration established cooperation with Madkhalists so as to influence particularly the youth, who abstain from politics, in the country in favour of the regime (عبد السلام سكية , 2017) Al Saadi Qaddafi, son of Muammar Qaddafi, also established serious connections with Saudi sheikhs and made efforts to adapt Madkhalism to the conditions of Libya (عبد السلام سكية , 2017) As a matter of fact, Madkhalist sheiks characterized the February Revolution as a movement of instigation and sent messages from communication companies under the control of the regime to all users to obey the regime (عبد السلام سكية , 2017).

Sheikh Majdi Khafala, who is known as the leader of Madkhalism in Libya, kept distance with the February Revolution and issued a fatwa calling the people for not leaving their houses, which played a significant role in increasing popularity of Madkhalism within

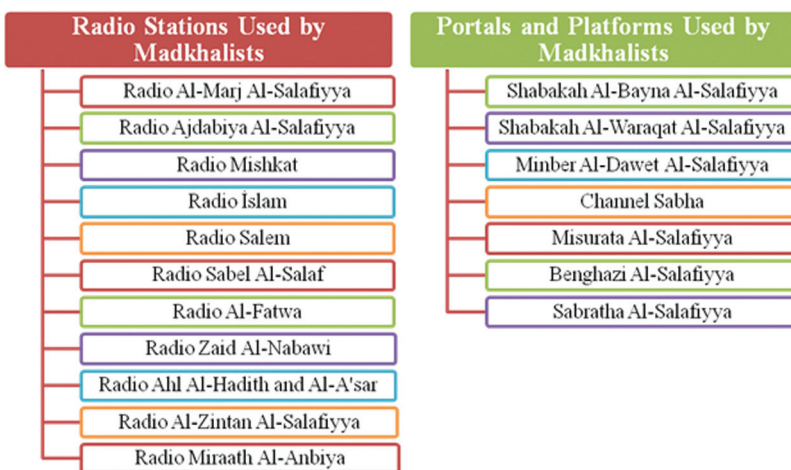

Qaddafi supporters in Libya and representation of the movement in mosques and foundations in Libya (عبد السلام سكية , 2017).

Today, Madkhalist groups maintain the privileges they were granted in the Qaddafi era and are represented on a very large scale in Libya (عبد السلام سكية , 2017). The support provided by Al Saadi Qaddafi to the foregoing movement together with the influence of Islamic Call Society and international foundations made many moderate mosques a centre of Madkhalism (عبد السلام سكية , 2017). It is noted that Madkhalists own schools and religious academies giving training according to the basics of this movement in Abu Salim, Tripoli and Hazba in Libya (عبد السلام سكية , 2017).

Seminars on sharia are held in religious academies under the control of Madkhalist groups and sheiks are brought from abroad for these events (عبد السلام سكية , 2017). In addition, the youth who receive training in those academies are encouraged to become a member of groups at social media and some members marry each other by this way (عبد السلام سكية , 2017).

Sources subordinate to the Libyan Intelligence Service express that Madkhalists currently hold many of important positions within the Libyan Ministry of Foundations (عبد السلام سكية , 2017). In this respect, 80% of the offices under this ministry are noted to be under the control of Madkhalist groups (عبد السلام سكية , 2017). At the same time, the fact that the mosques in certain areas are under the control of Madkhalists allow the group to direct khutbahs (عبد السلام سكية , 2017).

Schema -1: Radio Stations, Portal and Platforms used by Madkhalists (عبد السلام سكية , 2017).

Madkhalists also carry out some activities in armed groups in overall Libya (Ali, 2017). Within this framework, three armed Madkhalist groups are stated to conduct activities in Libya (Ali, 2017). The first one is the Al-Tawhid Brigade which acts in cooperation with Khalifa Haftar in Benghazi region in the east of Libya (Ali, 2017). The second one is the Rada Forces which acts in the west of Tripoli area in coordination with the National Unity Government supported by the United Nations (UN) (Ali, 2017). The third one is the 604th Infantry Battalion which is also active in western Libya in Misurata area (Ali, 2017).

Picture-2: Sheikh Rabe'e Ibn Hadi Al-Madkhali and General Khalifa Haftar (Dorsey, 2017)

Despite the fact that Madkhalists currently act in three separate groups in Libya, it is highly likely that those armed groups will come together under the instructions by Sheikh Rabe'e Ibn Hadi Al-Madkhali with directions from SA in the coming period. Because these groups take advantage of the ongoing civil war atmosphere in Libya and can easily recruit militants/militias particularly from mosques in poor regions. In this respect, it is most likely that this group, which is allegedly directly financed by SA, will create radical threats with Salafist extensions, like DAESH in the region in the coming period.

As a matter of fact, Khalifa Haftar uses Madkhalist groups not only against other radical groups like DAESH and Ansar Al Sharia but also against MB and supports those groups directly. For this reason, although UAE is seen as a prominent actor in Libya, the –so to say– Trojan horse in the region is SA. It is expected that negative implications of Madkhalist groups, which are not different from DAESH and Ansar Al Sharia in terms of radicalism, in Libya and neighbouring countries might increase in the long run (Muntasser, 2017).

6. CONCLUSION

For such a society in which one half is persistently kept under pressure and forced to yield and the other half considers itself as the ruler of houses, it would not be realistic to expect the establishment and functioning of independent institutions (Lewis, 2017). It is clear that problems in MENA, as at the global level, will not be remained unsolved forever. In fact, all unsolved security problems are observed to become increasingly more complicated and deeper and eventually cause new humanitarian griefs every day.

On the other hand, it is impossible to deny the influence of religion over the state and the influence of state over religion. For instance, in Libya Madkhalism is supported by General Khalifa Haftar and is used against MB under the discourse “struggle against terrorism”. Even if peace is secured and civil war is ended in Libya in the future, it would not be a surprise if this movement would cause radical problems in the reconstruction of stability in the country.

Despite the fact that Madkhalists currently act in three separate groups in Libya, it is highly likely that those armed groups will come together under the instructions by Sheikh Rabe'e Ibn Hadi Al-Madkhali with directions from SA in the coming period. Because these groups take advantage of the ongoing civil war atmosphere in Libya and can easily recruit militants/militias particularly from mosques in poor regions and increase its strength gradually in the region.

Thus, although UAE, today, is introduced as a prominent actor in Libya, the Trojan horse in the region is SA. In this respect, it is most likely that the Madkhalism movement, which is allegedly directly financed by SA, will create radical threats with Salafist extensions, like DAESH in Libya and neighbouring countries in the coming period.

REFERENCES

- Akengin, H. and Gürçay, H.K. (2014). Coğrafya, demokrasi ve yönetim sorunu üzerine bir bölgesel değerlendirme: Ortadoğu ve Kuzey Afrika örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 19-40.
- Akgün, B. and Bozbaş, G. (2013). Arap dünyasında siyasi Selefizm ve Mısır örneği. *Akademik Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 1-38.
- Ali, A.S. (06 June 2017). Hafta and Salafism: A dangerous game. *Atlantic Council*. Web: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/hafta-and-salafism-a-dangerous-game>. Accessed: 2018-04-05.
- Ali, A.S. (03 November 2017). Libya's warring parties play a dangerous game working with Madkhali Salafists. *Atlantic Council*. Web: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/libya-s-warring-parties-play-a-dangerous-game-working-with-madkhali-salafists>. Accessed: 2018-04-05.
- المخابرات الليبية تفضح أسرار ومخططات التيار . عبد السلام سكية . (25 Aralık 2017). *Echorouk Online*. Web: <https://www.echoroukonline.com/ara/articles/543922.html>. Accessed: 2018-04-05.
- Atloğlu, Y. (24 June 2005). Lübnan'da seçimler ve siyasal bölünmüşlük. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*. Web: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/261/lubnanda_secimler_ve_siyasal_bolunmusluk. Accessed: 2018-04-05.
- Çay, A.İ. (11 March 2015). Siyasi İslam nedir, ne değildir? *Bedir Haber*. Web: <http://bedirhaber.com/dr-ali-ihsan-cay-yazilari/siyasi-islam-nedir-ne-degidir-21916.html>. Accessed: 2018-04-05.
- Dorsey, J.M. (11 June 2017). Gulf crisis: A battle for future of Middle East and Muslim world-analysis. *Eurasia Review News and Analysis*. Web: <https://www.eurasiareview.com/11062017-gulf-crisis-a-battle-for-future-of-middle-east-and-muslim-world-analysis/>. Accessed: 2018-04-05.
- Ebu Katade El-Filistini serbest bırakıldı. (24 September 2014). *Timeturk*. Web: <https://www.timeturk.com/tr/2014/09/24/ebu-katade-el-filistini-serbest-birakildi.html>. Accessed: 2018-04-05.
- İnce, Ö. (13 November 2011). Arap devletlerinde din ve anayasa. *Hürriyet Gazetesi*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/arap-devletlerinde-din-ve-anayasa-19230188>. Accessed: 2018-04-04.
- Kishi, K. and Theodorou, A.E. (07 July 2016). Six facts about religious hostilities in the Middle East and North Africa. *Pew Research Center*. Web: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/07/6-facts-about-religious-hostilities-in-the-middle-east-and-north-africa/>. Accessed: 2018-04-05.
- Lewis, B. (2017). *İnanç ve İktidar Orta Doğu'da Din ve Siyaset*. İstanbul: Akılçelen Kitaplar.

-Mcgregor, A. (19 January 2017). Radical loyalty and the Libyan crisis: A profile of Salafist shaykh Rabi' bin Hadi al-Madkhali. **Aberfoyle International Security**. Web: <http://www.aberfoylesecurity.com/?p=3840>. Accessed: 2018-04-05.

-Meddeb, H., Colombo, S., Dalacoura, K., Kamel, L. and Roy, O. (2017). Religion and politics. Religious diversity, political fragmentation and geopolitical tensions in the MENA Region, **Barcelona Center for International Affairs Working Papers** (7), Barcelona.

-Muntasser, E.Z. (03 February 2017). Libya's new menace: Madkhalism. **International Policy Digest**. Web: <https://intpolicydigest.org/2017/02/03/libya-s-new-menace-madkhalism/>. Accessed: 2018-04-05.

-Okur, A.O. (2010). **Ortadoğu'da İslam'ın Siyasallaşması ve Demokrasi**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

-Ortadoğu'da jeopolitik durum: Çatışan çıkarlar ve tehditler. (08 January 2015). **New Times Analitik Bilgi Portalı**. Web: <http://newtimes.az/tr/geopolitics/3284/>. Accessed: 2018-04-05.

-Official religions most common in Middle East-North Africa. (29 September 2017). **Pew Research Center**. Web: http://www.pewforum.org/2017/10/03/many-countries-favor-specific-religions-officially-or-unofficially/pf_10-04-17_statereligion-01/. Accessed: 2018-04-05.

-Özalp, A. (2018). Haricilik nedir? **İslami Sayfa**. Web: <http://www.islamisayfa.com/haricilik-nedir/>. Accessed: 2018-04-05.

-Rabinovich, I. (2013). Religion, nation, and state in the Middle East: An overview. A. Shapira, Y. Z. Stern ve A. Yakobson (Editors). **The Nation State and Religion: The Resurgence of Faith, Volume II**. Sussex Academic Press, 74-84.

-Rabee Al Madkhali. **Alchetron, Free Social Encyclopedia for the World**. Web: <http://alchetron.com/Rabee-al-Madkhali#->. Accessed: 2018-04-05.

-Selefilik Nedir? (08 November 2017). **Timetürk**. Web: <https://m.timeturk.com/maturidilik-nedir/haber-772543>. Accessed: 2018-04-05.

-Şen, A. (2015). Suriye askeri muhalefeti, **Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Raporu (202)**, Ankara.

-Tunç, M. (2017). Suud Selefiyyesi'nin hadis anlayışı. **Şarkiyat İslamî Araştırmalar Dergisi**, 9 (1), 388-411.

-Yakış, Y. (2012). Ortadoğu'da değişimde siyasal İslam'ın rolü ve geleceğe yönelik beklentiler. **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 4 (39).

-Yüksel, O. (12 January 2013). Orta Doğu'da din, siyaset ve siyasal İslam. **Politik Akademi**. Web: <http://politikakademi.org/2013/01/orta-doguda-din-siyaset-ve-siyasal-islam/>. Accessed: 2018-04-05.

